

تأثیرات فضای مجازی بر عملکرد تحصیلی دانش آموزان

سمیه فلاح تفتی^۱، احمد بارانی^۲، میلاد جعفری ندوشن^۳، فاطمه بزمانی^۴، مریم رضایی صدر آبادی^۵

^۱ دکترای تخصصی برنامه‌ریزی درسی، آموزگار مقطع ابتدایی آموزش و پرورش ناحیه یک یزد، مدرس دانشگاه فرهنگیان یزد
^۲ کارشناسی ارشد مدیریت آموزشی، معاون آموزشی مقطع ابتدایی آموزش و پرورش استان سیستان و بلوچستان، شهرستان ایرانشهر
^۳ کارشناسی علوم تربیتی (آموزش ابتدایی)، آموزگار مقطع ابتدایی آموزش و پرورش ناحیه یک یزد
^۴ کارشناسی ادبیات فارسی، معاون آموزشی مقطع ابتدایی آموزش و پرورش استان سیستان و بلوچستان، شهرستان ایرانشهر
^۵ کارشناسی علوم حوزوی، آموزگار مقطع ابتدایی آموزش و پرورش ناحیه یک یزد

چکیده

امروزه در فناوری اطلاعات و ارتباطات، انقلاب شگرفی به وجود آمده که زندگی همه انسان‌ها را تحت تأثیر خود قرار داده است. با ورود رایانه و اینترنت در میان خانواده‌ها، ارزش‌های اجتماعی، تحت تأثیر قرار گرفته و تغییراتی در رفتار و گفتار نسل جوان به وجود آمده است. قرار گرفتن در فضای مجازی، نقش مؤثری در فرآیند جامعه‌پذیری کودکان و نوجوانان و سمت‌وسو دادن به نگرش‌ها و گرایش‌های ارزشی آن‌ها دارد. مقاله حاضر با هدف تأثیرات فضای مجازی بر عملکرد تحصیلی دانش آموزان ایران به رشته تحریر در آمده است. روش تحقیق پژوهش حاضری که استفاده شده، از نوع توصیفی پیمایش می‌باشد. نتایج حاکی از آن است که: از آنجایی که فناوری اطلاعات موجب ایجاد تحولات سیاسی و اجتماعی وسیع و چشمگیر شده است، مشکلات اخلاقی جدید و منحصر به فرد در این زمینه که نیاز به پاسخگویی دارد پدید آمده است.

واژه‌های کلیدی: فضای مجازی، دانش آموزان، عملکرد تحصیلی، خانواده.

۱- مقدمه

جهانی شدن پدیده ای است که بر جوانب گوناگون زندگی فرهنگی اثرگذار است. زمینه ساز جهانی شدن، پیشرفت فناوری ارتباطات بوده است. گسترش فزاینده و هرچند ناموزون اینترنت، ماهواره و فناوری های دیجیتال امکان ارتباط فوری را در بخش های وسیعی از دنیا فراهم کرده است. گسترش فناوری های جدید با شکل گیری فضاهایی مجازی همراه شده است؛ فضا هایی با هویت و کارکردی متفاوت از فضاهای ملموس گذشته که ارزش ها مفاهیم و باورهای گذشته را به نحوی بازنویسی می کنند (احمدپور و قادرزاده، ۱۳۸۹). دگرگونی ها و تحولات دنیای معاصر به همراه پیچیدگی فعالیتها و روابط انسانی، خواسته یا ناخواسته آثار، نتایج و پیامدهایی در بر خواهد داشت. در زمانه حاضر رشد و پیشرفت تکنولوژی، پا به دنیای روابط انسانی باز کرده است، این نفوذ وسائل جدید همواره حالتی دوگانه داشته است. به گونه ای که با اختراع وسیله ای جدید، در کنار استفاده ی صحیح و مشروع از آن، همواره امکان سوءاستفاده و کژکارکرد نیز وجود دارد. یکی از حوزه های این رشد و پیشرفت تکنولوژی تولد و گسترش حوزه فضای سایبری است (دستجردی، ۱۳۹۲).

از آنجایی که فناوری اطلاعات موجب ایجاد تحولات سیاسی و اجتماعی وسیع و چشمگیر شده است، مشکلات اخلاقی جدید و منحصر به فرد در این زمینه که نیاز به پاسخگویی دارد پدید آمده است. فناوری اطلاعات نه تنها بر برنامه ها و اقدامات روزمره تأثیر می گذارد، بلکه تغییر شیوه ای را که مردم درک می کنند. برخی از مفاهیم در زمینه اخلاق و فلسفه سیاسی با برنامه های خاص با توسعه فناوری اطلاعات، از جمله مفاهیم مالکیت، حریم خصوصی، توزیع قدرت، آزادی های اساسی و مسئولیت اخلاقی مورد توجه قرار گرفته اند. همگرایی سیستم های اطلاعاتی و شبکه های اینترنتی باعث تغییر اساسی در نحوه تولید و به اشتراک گذاری اطلاعات مردم شده است. به طور خاص، رسانه های اجتماعی به عنوان یک ابزار قدرتمند در یک دنیای متصل به دیجیتال ظاهر شده اند و هر جنبه ای از وجود انسان را لمس می کنند. این چرخش پارادایم در سراسر مردم با سن گوناگون برطرف می شود، هرچند در هر رده سنی متفاوت است. بر اساس رویکرد مذهبی، جوان کسی است که دوران خردسالی را گذرانده و با بلوغ جسمانی از برخی حقوق فطری و شرعی همانند حق تسلط بر اموال، ازدواج، طلاق، خرید و فروش و... برخوردار شده است که در دوران کودکی امکان تحقق آن وجود نداشته است. در رویکرد زیست شناختی و به تبع آن علوم زیستی و پزشکی، با معیارهایی نظیر وضعیت جسمانی، قدرت بدنی، سیستم عصب شناختی و ساختار مغز، عملکرد غدد درون ریز و... وضعیت کودکی تا کهولت تعیین می گردد. در رویکرد جامعه شناسی، جوانی یک فرایند و سازه اجتماعی است که با وقایع هنجاری همانند ازدواج، فرزندآوری، اشتغال و... تعریف می شود. در رویکرد حقوقی - مدنی اشخاص یا نابالغ و صغیرند و یا مرحله بلوغ اجتماعی را پشت سر گذاشته و به سن قانونی ۱۸ رسیده اند. در این رویکرد، جوان به نام جوان بزرگسال خوانده می شود (کشتی آرای و اکبریان، ۱۳۹۰).

همچنین هویت به معنی چه کسی بودن است و از نیاز طبیعی انسان به شناخته شدن و شناسانده شدن به چیزی یا جایی برمی آید. این حس تعلق، بنیادی ذاتی در وجود انسان دارد. برآورده شدن این نیاز، خودآگاهی فردی را در انسان سبب می شود و ارضای حس تعلق میان یک گروه انسانی، خودآگاهی جمعی و مشترک یا هویت بومی یا ملی آن گروه انسانی را تعیین می کند (کشتی آرای و اکبریان، ۱۳۹۰).

هویت اسلامی یک نوع هویت جمعی است که ارتباط بین افراد و جامعه را ایجاد می کند. همچنین می تواند ارتباط بین دو موضوع دیگر ایجاد کند: چگونه خودم را ببینم و چگونه دیگران مرا ببینند. جهانی شدن را می توان به عنوان یک وضعیت

طبیعی و اتوماتیک در نظر گرفت که بر اساس شرایط جهانی مدرن و تکنولوژی های ارتباطی شکل می گیرد. در واقع، جهانی شدن منجر به تقویت اعتقادات و هویت اسلامی شده است، زیرا جهانی شدن هویت های قومی، منطقه ای و ملی را تضعیف می کند. افت تحصیلی^۳ مانند دیگر مشکلات اساسی پدیده ای است که عوامل زیادی بر شکل گیری آن تأثیر دارند که از جمله مهم ترین آن ها می توان به ویژگی های فردی دانش آموز، عوامل خانوادگی، مشکلات ناشی از مدرسه و عوامل اجتماعی مانند مانند استفاده دانش آموزان از شبکه های اجتماعی و اینترنت و ماهواره را نام برد. در مورد ویژگی های فردی دانش آموز می توان به عواملی چون مشکلات و بیماری های جسمی و ذهنی، کمبود انگیزه برای یادگیری، هدف نداشتن، ناتوانایی های یادگیری، داشتن خودپنداره^۴ ضعیف، داشتن اضطراب و فشار روانی برای تحصیل اشاره کرد. در خصوص شبکه های اجتماعی میتوان به بازی های اینترنتی و شبکه های اجتماعی که تحت موبایل یا رایانه می باشد اشاره نمود (اکبری، ۱۳۹۰).

جامعه و به طور ویژه نظام آموزش و پرورش به رشد و تکامل موفقیت آمیز دانش آموزان و جایگاه او در جامعه علاقه مند و نسبت به آن نگران است و انتظار دارد کودکان و دانش آموزان در جوانب گوناگون اعم از ابعاد شناختی، عاطفی، شخصیتی و کسب مهارت ها و توانایی ها آنچنان که باید پیشرفت و تعالی یابند. برای رسیدن به پیشرفت تحصیلی در دانش آموزان لازم است به عوامل موثر در آن توجه خاصی داشته باشیم. در این راستا یکی از عوامل مهم در پیشرفت تحصیلی و به طور کلی در توسعه ی نظام های آموزشی بهره گیری از تکنولوژی های نوین آموزشی است. آموزش و پرورش به سبب نقش مهم و خطیر که در امر تعلیم و تربیت نسل آینده ساز و فرآیند اجتماعی شدن دانش آموزان به عهده دارد، یکی از نهادهای مهم و زیر بنایی در جامعه به شمار میرود که مقدار زیادی از منابع مالی و انسانی را به خود اختصاص داده است (اکبری، ۱۳۹۰).

تحلیل و بررسی عوامل موثر در پیشرفت تحصیلی می تواند زمینه ساز اخذ تصمیماتی شود که کارایی درونی این نظام را بهبود بخشیده و متعاقباً زمینه های توسعه همه جانبه را فراهم سازد. مطالعات نشان داده اند دانش آموزانی که از فضای مجازی مانند تلگرام و فیسبوک و... استفاده می کنند ساعت اندگی را به مطالعه اختصاص می دهند که این می تواند تأثیر مضرری بر عملکرد تحصیلی شان بگذارد. آنچه ضرورت توجه به رابطه میان عضویت و حضور در شبکه های اجتماعی اینترنتی و سبک زندگی جوانان را بیشتر میکند، علاقه ای است که قشر جوان به دلیل جذابیت ساختار این جوامع و ارضای نیازهای اجتماعی اش به عضویت در شبکه های اجتماعی اینترنتی دارد. نتایج مطالعه ای نشان داده است که شبکه های اجتماعی اینترنتی با ارضای نیازهای عقلی، عاطفی و منطقی جوانان و نوجوانان، گروه های سنی مذکور را به سمت خود جذب کرده و موسسان جوامع مجازی از این فرصت برای انتقال مفاهیم فرهنگی، سیاسی و اجتماعی مد نظر خود در قالب نرم و پنهان نهایت استفاده را می برند. مطالعه ای دیگر نشان داد که کسانی که در مراحل اولیه استفاده از فضای مجازی هستند یا از آن به میزان کمی استفاده می کنند، آن را ابزار ارتباطی و اطلاعاتی مهمی دانسته و بر عکس کاربرانی که مدت بیشتری از اینترنت استفاده کرده اند، استفاده از آن را برای سرگرمی دانسته اند (اکبری، ۱۳۹۰).

با توجه به نتایج تحقیقی تفاوت معنی داری بین جوانانی که از شبکه اجتماعی استفاده می کنند با جوانانی که از شبکه مجازی استفاده نمی کنند وجود دارد مطالعات نشان می دهد که استفاده از شبکه های مجازی تأثیر مهمی بر انگیزه یادگیری دانش آموزان دارد. همچنین بر یادگیری و حال و هوای کلاس درس تأثیر بسزایی دارد. امروزه این موضوع بر همه روشن شده است که پدید آمدن کامپیوتر و شبکه های اجتماعی در دنیای اینترنت به جامعه و مناسبات اجتماعی و اقتصادی شکل تازه ای

³Educational falldown

⁴Self steem

بخشیده است. در واقع شکل گیری جدید اجتماع و ارتباطات بین میان انسان‌ها، نهادهای گوناگون و ماهیت این ارتباطات وابسته به پیشرفت تکنولوژی اطلاعات از قبیل کامپیوتر و اینترنت می‌باشد. (اسدالهی، ۱۳۸۶).

از جمله تکنولوژی‌های نوین آموزش می‌توان به اینترنت و شبکه‌های اطلاع‌رسانی کامپیوتری اشاره کرد که با بررسی دقیق و شناخت توانمندی این امکانات می‌توان از آن‌ها در یادگیری بهتر و بیشتر دانش آموزان سود جست. گسترش اطلاعات و وسایل ارتباطی نوین از جمله کامپیوتر به عنوان یکی از مهم‌ترین دستاوردهای فناوری‌های جدید ارتباطی -اطلاعاتی به ارتباطات معنا بخشیده و موجب دگرگونی در تعاملات اجتماعی شده است. در این میان نحوه و نوع استفاده از این فناوری‌های نوین ارتباطی و در راس آن اینترنت می‌تواند بر بسیاری از جنبه‌های فردی و اجتماعی، فرهنگی و هویتی فرد اثرگذار باشد. تکنولوژی اطلاعات و ارتباطات یکی از رسانه‌هایی است که امروزه در امر آموزش و پرورش در کشورهای پیشرفته نقش بسیار مهمی را ایفا میکند و منشا پیشرفت‌های بسیاری در این کشورها شده است که میتواند یادگیری فراگیران را تا حد تسلط افزایش دهد. از جمله مزیه‌ای این نوع آموزش نداشتن محدودیت‌های زمانی می‌باشد. (اسدالهی، ۱۳۸۶).

چارچوب نظری

«اینترنت» از دو قسمت «اینتر» و «نت» تشکیل شده است که پیشوند «اینتر» به معنی «بین» در میان، امری که بین چند چیز انجام می‌شود» و کلمه «نت» مخفف کلمه نتورک است و معنی آن «شبکه» می‌باشد. شبکه‌های اجتماعی مجازی نسلی جدید از صفحه‌های اینترنتی هستند که براساس نیاز مخاطبان طراحی شده است. آن‌ها نابودکننده اجتماع نیستند. شبکه‌های مجازی آمده‌اند تا مردم سراسر دنیا بتوانند ارتباطی بهتر و راحت‌تر داشته باشند.

از جمله نظریه‌های موثر در تکنولوژی آموزشی، نتایج و یافته‌هایی است که از تحقیقات انجام شده در حوزه نظریه‌های یادگیری بدست آمده است. یکی از نظریه‌هایی که تأثیر بسیار زیاد بر کاربرد رسانه‌های آموزشی و نیز وسایل ارتباط جمعی در امر آموزش داشته است نظریه شناختی-اجتماعی یادگیری می‌باشد. نظریه شناختی-اجتماعی یادگیری^۵ که در تدوین آن آلبرت بندورا^۶ بیش از دیگران سهم داشته است. برای یادگیری انسان از یک طرف بر فرایندهای شناختی مثل تفکر یادگیرنده توجه دارد و از سوی دیگر مبانی اجتماعی رفتار را مورد تأکید قرار می‌دهد. (اسدی، ۱۳۹۰).

در نظریه شناختی اجتماعی یادگیری اعتقاد بر این است که فرایندهای درونی و شناختی و عوامل محیطی مشترکاً در یادگیری انسان و شکل‌گیری رفتار او دخالت دارند. در این نظریه عمده‌ترین نوع یادگیری، مشاهده‌ای می‌باشد. از نظر بندورا بخش وسیعی از یادگیری‌های انسان با مشاهده و تقلید صورت می‌گیرد. (اسدی، ۱۳۹۰).

رویکرد دیگری که در اینجا مورد بحث قرار می‌گیرد رویکرد استفاده و خشنودی می‌باشد. این رویکرد به عنوان زیرمجموعه‌ای از سنت تحقیق در تأثیر رسانه‌ها، برخاسته پارادایم کارکردگرایی در علوم اجتماعی است. جامعه‌شناسی کارکردگرایانه، رسانه‌ها را برآورنده نیازهای گوناگون جامعه می‌دانست. ویژگی کلی و کلیدی مطالعات مختلفی که در رویکرد استفاده و رضامندی انجام گرفته این فرض مشترک است که مخاطب فعال است. بدین ترتیب این رویکرد متضمن تغییر کانون از مقاصد ارتباط گر به مقاصد دریافت‌کننده است. (تنایی، ۱۳۷۹). در نتیجه مخاطب از میان هنجارهای ارتباطی و محتوایی که به او عرضه می‌شود دست به انتخابی آگاهانه و انگیزه‌دار می‌زند. (مک کوایل، ۱۳۸۳). در این نظریه که فرضیه اصلی‌اش این است

⁵Social learning

⁶ Albert bandura

مخاطبان کم یا بیش، فعالانه دنبال محتوایی هستند که بنظر میرسد به بیشترین حد خشنود کننده باشد. نیازها و انگیزه ها، استفاده ها را به پیش می رانند و خشنودی ها بر مبنای انتظار و ارزش گذاری سنجیده می شوند. (تنایی، ۱۳۷۹).

نظریه استفاده و رضامندی: جرج ریتزر^۷ بنیاد فرا نظری استفاده و رضامندی را ریشه در کارکردگرایی و به معنای رفع نیازهای فردی می داند و به این ترتیب نظریه استفاده و رضامندی مطابق با تعریفی که آبرهام سون^۸ به آن استناد می کند، از نوع کارکرد گرایانه ساختاری فرد گرایانه است. در این گونه کارکردگرایی بر نیازهای کنش گران و ساختارهای بزرگ مانند نهادهای اجتماعی و ارزش های فرهنگی، به دلیل پاسخ های کارکردی و نیازهای متعلق به آن تاکید می شود. به این ترتیب از نظر جامعه شناسان کارکردگرا پیش نیاز قوام و دوام ساختارهای جامعه و کارکردهای آن داشتن راه های ارتباطی است و از این رو رسانه ها در جامعه جدید تنها ابزار و دست آوردهای فنی در کنار دیگر محصولات جدید نیستند، بلکه رسانه ها توانایی های بسیاری در راستای اجتماعی شدن و فراهم اوری نظام های نمادین مشترک انسانی دارند. در این مورد تالکوت پارسونز جامعه شناس نامدار کارکردگرایی ساختاری نیز، معتقد است که هر نظام اجتماعی باید انگیزش های افراد و الگوهای فرهنگی خود را بر این نیازها سامان بخشند (مک کوایل، ۱۳۸۳).

مانوئل کاستلز^۹ نیز به مفهوم خود ارتباط جمعی توجه خاصی نشان داده است. از نظر او ارتباط نوین ارتباط جمعی است که می تواند بالقوه به مخاطبان در مقیاس جهانی دسترسی پیدا کند. همچنین کاستلز این نوع ارتباط را خود-ارتباط می نامد چرا که تولید پیامدهای خود ساخته هستند. برای افراد خاصی فرستاده می شوند و از منابع اینترنتی خاصی است. «همه اشکال ارتباطی در یک ترکیب واحد، تعامای و دیجیتال هایپرتکست^{۱۰} مفصل بندی می شوند.» (اکبری، ۱۳۹۰).

یکی دیگر از نظریه های مطرح در حوزه تعاملات اینترنتی نظریه کنش ارتباطی یورگن هابرماس می باشد. این نظریه مربوط به محیط های تعاملی در اینترنت می شود. محیط های تعاملی در اینترنت، به محیط هایی میگوئیم که در آن کاربر می تواند ارتباط دو طرفه برقرار نماید. هابرماس معتقد است که نیازهای اساسی یا معینی وجود دارد که تمام افراد کاملاً آزاد آن ها را دارند و این نیازها توسط هرکس که صمیمانه وارد یک گفتمان عملی شود کشف خواهد شد. (کشتی آرای و اکبری، ۱۳۹۰).

با توجه به این که در محیط اینترنت به خصوص در محیط تعاملی اینترنت افراد می توانند به راحتی نیازهای خود را مطرح کنند و این نیازهای باعث شکل گیری یک فضای گفتمان و مباحثه شده و در این مباحثه افکار جدیدی شکل می گیرد. هایپرمایس می افزاید، روابط میان گویندگان و شنوندگانی که از توانش ارتباط برخوردارند موجب می شود تا یکی دیگر از کارکردهای گفتار که همان شیوه یا کاربرد زبان عادی تلفیق شود است وارد عمل گردد و در کاربرد توصیفی زبان، هر گفتار کنش نوعی در بردارنده قول صمیمیت یا صداقتی است که با آن من گوینده احساسات، نیازها و نیت های درونی ام را برای شنونده ابراز می کنم، درست در همین بعد است که گفتار، شنونده را به دنیای درونی احساس ها و انگیزه های من و همین طور به ارزیابی صحت گفته های من می کشاند. (شیرافکن، ۱۳۸۱).

گیدنز نیز برای رسانه های جمعی در جامعه مدرن نقش تعیین کننده قائل است، نقشی که با نیروهای مدرنیته رابطه نزدیکی دارد. رسانه های جمعی نزدیک در نزد گیدنز در ساخت نگرش افراد، فراهم کردن اطلاعات جامعه پذیری نقش مؤثری دارند و با تأثیر گذاشتن بر تصورات افراد از محیط و نیز فراهم کردن نقاط اتصال و دسترسی به نظام های انتزاعی نقش مهمی بازی می کند. (حسین پور، ۱۳۸۹).

⁷ Jorj ritzer

⁸ abrahamsson

⁹ Manoel kastelz

¹⁰ Hayper text

یکی دیگر از متغیرهای مورد بحث در پژوهش حال، عملکرد و پیشرفت تحصیلی می‌باشد. بطور کلی درباره قابلیت‌ها و توانمندی‌های پیشرفت افراد امروزه سه نظریه عمده بشرح زیر مطرح است:

یکی از دیدگاه‌ها بر عامل توارث تاکید دارد و تفاوت در قابلیت پیشرفت انسان را برگرفته از وراثت و اختلاف ژن‌ها می‌داند. و بر این باور است که کودکان از همان آغاز تولد با هم فرق دارند و این دوگانگی ناشی از تفاوت ژنتیکی آنهاست. این نظریه بر این امر تاکید می‌ورزد که کودکانی که از لحاظ هوشمندی و پیشرفت تحصیلی در سطح بالایی قرار دارند، توانایی‌های ذهنی و عقلانی آنان به توارثی برمی‌گردد که نسل اندر نسل باقی مانده و قابلیت رشد و شکوفایی را در ذات خود دارند. بر این اساس ویلیام مک دوگال^{۱۱} می‌گوید قابلیت‌های رشد افراد و رفتار آنان را غرایز شکل می‌دهند و درون‌زا هستند. بنابراین محیط تنها فراوانی این ویژگی‌ها را دستخوش کاهش یا افزایش می‌دهد. (حسین پور، ۱۳۸۹).

دیدگاه دوم محیط را موثرترین و مهم‌ترین عامل تعیین‌کننده هوش و استعدادهای روانی انسان می‌داند. ازجمله این نظریه پردازان اسکینر و بندورا^{۱۲} هستند که معتقدند: انسان تمامی استعداد‌های خود و خصوصیات خویش را از محیط می‌آموزد و همه عوامل محیطی از خانواده تا دوستان و جامعه و همه امکانات آن جامعه از وقتی که در گهواره بوده است به وی آموخته می‌شود. از این رو پیشرفت کودکان و تیزهوشی آنان بر می‌گردد به چگونگی رفتارهای جامعه و فرد از بطن خود چیزی ندارد و هرچه هست محصول محیط می‌باشد.

دیدگاه سوم در برابر طرفداران اصل وراثت و محیط به ابدال بینابینی روی آورده است و هر دو عامل را در رشد و پیشرفت انسان موثر دانسته است. اما واقعیت این است که در همه موارد پیشرفت، توانایی‌های فردی و تأثیر مقابل و پیچیده وراثت و محیط، تفاوت‌های فردی را به دنبال دارد. همان‌طور که کالدول می‌گوید: قابلیت و توانایی در ذات انسان است و اگر این تواناییها در شرایط مساعد محیطی تبلور یابد باعث پیشرفت افراد خواهد شد. پس وراثت و محیط هر دو در پیشرفت افراد سهم بسزایی دارند. همچنین مطالعات قبلی کالدول و همکارانش درباره شکل‌گیری هوش و توانایی‌های افراد در جریان تأثیر محیط نشان داده است که باهوش‌ترین افراد بی‌شک کسانی هستند که از لحاظ امکانات تربیتی در سطح بالاتری قرار دارند. (سجادی، ۱۳۸۷).

در حقیقی که توسط رجایی در سال ۱۳۸۲ بر روی کاربرد اینترنت و نقش آن بر روی آموزش و پرورش از دیدگاه دبیران و دانش‌آموزان انجام گرفت نشان داد بین نظرات دبیران و دانش‌آموزان در مورد نقش اینترنت در آموزش و یادگیری و ایجاد رغبت به یادگیری تفاوت وجود دارد و در مورد فرضیه چهارم تحقیق تفاوت معنی‌داری بین نظرات دو گروه دیده نشد و چگونگی تأثیر اینترنت را بر کیفیت آموزش و کیفیت یادگیری از یک سو و ایجاد انگیزه و رغبت به یادگیری و رشد و تکامل فردی در فراگیری از سوی دیگر مورد بررسی قرار می‌دهد. تحقیق حاضر از نوع زمینه‌یابی بوده، جامعه آماری کلیه معلمان و دانش‌آموزان است.

در تحقیقی با عنوان: تأثیر پنهان اینترنت بر یادگیری و تدریس از دیدگاه معلمان، دانش‌آموزان و متخصصین کتابخانه‌ها در سال ۱۹۹۶ اجرا شده است، نتایج طراحی موسوم به مدرسه جهانی بل آتلانتیک است در آن همه دانش‌آموزان از طریق اینترنت، آموزش می‌بینند. دیدگاه‌های هر سه گروه معلم، دانش‌آموز و متخصصین کتابخانه جمع‌بندی شده است. نتایج حاکی از آن است که بیشتر شرکت‌کنندگان در برنامه، کسب اطلاعات علمی از طریق اینترنت را، ارجح به سایر روش‌ها می‌دانند. اینترنت یک انگیزه بزرگ برای یادگیری محسوب می‌شود. فضای مجازی انقلابی را در آموزش سبب شده که روش

¹¹ Yurgen habermas

¹² Skinner & bandura

یادگیری و نحوه کسب علم را متحول کرده است. استفاده از اینترنت نیاز به زمان و مکان را برای کلاس های درس، مرتفع کرده و یک منبع عظیم و جدید علمی را، د اختیار فراگیر قرار می دهد. بررسی نشان داد که نقش مثبت فضای مجازی تنها زمانی قابل دست یابی است که معلمین آموزش دیده و مجرب به سیستم آموزش با اینترنت، هدایت آموزش را به عهده داشته باشند و جهت آموزش و تدریس نیز مشخص بوده و برنامه درسی بصورتی ملموس با سیستم اینترنت هماهنگ و مدون شده باشد. (ستار زاده، ۱۳۸۶).

مروری بر پیشینه پژوهش:

متاسفانه شکاف بین نسلی شدید به دلیل رشد تکنولوژی، کاهش نقش خانواده به عنوان مرجع و عدم آشنایی مناسب والدین با این فضا، از عواملی است که باعث میشوند فرزندان در خانواده ها از یک فضای محرمانه و خصوصی تهدیدکننده برخوردار شوند (کشتی آرای، اکبریان، ۱۳۹۰). با توجه به این که اکثر کاربران اینترنت، جوانان و نوجوانان هستند، برای جلوگیری از اعتیاد اینترنتی لازم است والدین بر رفتار اینترنتی فرزندانشان کنترل و نظارت منطقی داشته باشند؛ نه به گونه ای که به طور کلی مانع آنها شوند و نه به شکلی که آنان را کاملاً رها و آزاد بگذارند، که در هر دو صورت فرزندان مورد تهدید خواهند بود. چنانچه به کاربران، که مانند کودکی نوپا در این دریای بیکران رها هستند، آموزش های صحیحی داده نشود، هرگونه مقابله با هنجار شکنی های سایبری در جهت برقراری موازین اخلاقی سایبری، می تواند با ایرادات جدی حقوقی و اخلاقی مواجه گردد. یکی از علت های مهم روند رو به رشد مشکل اعتیاد مجازی در ایران این است که مدیریت کلان اجتماعی برنامه ریزی مناسبی برای رفع مشکلات کاربران، شرایط مناسب ادامه تحصیل و مشکلات معیشتی ننموده و برنامه ریزان اجتماعی برنامه مناسبی ارائه نکرده اند. همچنین در زمینه نحوه استفاده از اینترنت کار فرهنگی صورت نگرفته که در صورت ادامه این روند، باید منتظر عوارض و آسیب های جدیدی باشیم که جامعه ما را تهدید می کند (جان پرور و حیدری، ۱۳۹۱).

ونیر، بنیان گذار علم سایبرنتیک؛ اظهار می دارد که این واژه را از واژه یونانی کوبرنتس به معنای سکان دار اقتباس کرده است. درباره معنا و مفهوم واژه سایبرنتیک در میان علما تفرقه بسیار است. کیزا فضای سایبرنتیک را محیطی برساخته از اطلاعات نامرئی توصیف می کند. اطلاعاتی که می تواند اشکال مختلف به خود بگیرد اما فضای سایبرنتیک تعریفی جامع تر از تعریف کیزا را در بر می گیرد و به نظر می رسد که علاوه بر دامنه های متداخل و در عین حال منفک اطلاعات دیجیتال و تکنولوژی های اطلاعات - اینترنت و پست الکترونیک، به اضافه تمام زیرمجموعه های آن شامل سرویس تابلو اعلانات، اتاق های گپ زنی و... که به نوعی در تعریف مختصر کیزا قرار می گیرد تکنولوژی های مرتبط مثل واقعیت مجازی، هوش مصنوعی و سیستم های دیجیتال را باید افزود (جان پرور و حیدری، ۱۳۹۱).

دانشجویان در فضای دانشگاه به دلیل وجود امکانات برای استفاده از رایانه و اینترنت، با فضای سایر آشنا می شوند و این فضا، جهت گیری های شناختی، عاطفی و عملی آن ها را تحت الشعاع خود قرار می دهد. چنین فضایی موجب شده است تا در اوضاع کنونی پرداختن به موضوع درخور توجه و واجد اهمیت مبدل شود. می توان گفت که هویت دینی خانواده با میزان تعامل آنان در فضای سایبر رابطه معکوس دارد. به عبارت دیگر، با افزایش تعامل در فضای سایبر، هویت دینی^{۱۳} تضعیف می شود. نتایج مربوط به تحلیل همبستگی ابعاد مختلف متغیر تعامل در فضای سایبر با هویت دینی نشان می دهد که بین ابعاد میزان مصرف و دسترس با هویت دینی همبستگی منفی وجود دارد؛ یعنی با افزایش میزان مصرف و دسترس

¹³Religious Identity

به اینترنت از برجستگی هویت دینی نزد خانواده کاسته می شود. فضای سایبر در مواردی چون حقوق زنان^۸ و آشنایی زنان ایرانی به حقوق خود، عضویت در سایت های مربوط به زنان و ایجاد همبستگی فکری و ذهنی، ایجاد اشتغال و بازاریابی اینترنتی و ابراز علایق خود بر خلاف گذشته از طریق اینترنت، تأثیر معناداری بر هویت سنتی زن ایرانی گذاشته، اما در مواردی چون استفاده از مدهای اینترنتی، دوست یابی، مسائل جنسی و پیگیری اخبار زنان از طریق اینترنت نتوانسته است بر هویت سنتی زن ایرانی تغییر ایجاد کند. در نتیجه تأثیرپذیری هویت سنتی زن ایرانی در فضای سایبر امری نسبی بوده است (جان پرور و وحیدری، ۱۳۹۱).

فضای سایبر دارای ظرفیت های منفی بالایی برای تحت تأثیر قرار دادن و به چالش کشیدن امنیت اجتماعی می باشد. به طوری که حضور و استفاده رو به گسترش افراد از این فضا زمینه سست شدن بنیان خانواده به عنوان تکیه گاه و پایه اصلی هر جامعه، فاصله گرفتن افراد از یکدیگر، تجمل گرایی، فردگرایی، مدگرایی، بی اعتمادی نسبت به مسئولان، نشر اکاذیب و... را فراهم آورده است و سبب شده امنیت اجتماعی دچار چالش و مشکل شود (جان پرور و وحیدری، ۱۳۹۱).

یافته ها

خانواده در تمام فرهنگ ها کانون شکل گیری هویت فرد است. هیچ فردی جدا از خانواده اش قابل تعریف نیست و خانواده رکن اصلی سازنده ی فرد و شخصیت اوست (ثنایی، ۱۳۷۹). خانواده پایه ی بنیادین اجتماع، سلول سازنده ی زندگی انسان، خشت بنای جامعه، کانون اصلی حفظ سنت ها، هنجارها و ارزش های اجتماعی است و شالوده ی استوار پیوندهای اجتماعی و روابط خویشاوندی و کانونی برای بروز و ظهور عواطف انسانی و پرورش اجتماعی است اما این سیستم نیز مانند هر سیستم دیگری دستخوش حوادث تلخی می شود و همیشه در امان و به دور از تهدید نیست. مفهوم خانواده در کشور ما از معنایی وسیع تر برخوردار است، زیرا صمیمیتی که در خانواده ی ایرانی حاکم است در خانواده های بسیاری از کشورها از جمله غرب دیده نمی شود گسترش فناوری های نوین در عرصه ی الکترونیک و رایانه در چند دهه ی گذشته، موجب پدیدار شدن انواع واقسام لوازم و برنامه های الکترونیکی و رایانه ای از جمله اینترنت، تلفن همراه، ماهواره و بازی های رایانه ای در جهان شده است. انکارناپذیر است که این تحولات و پیشرفت ها زندگی بشر را چندین برابر آسان تر نموده است، اما در آنسوی سکه نمی توان از آسیب های ناشی از این فناوری های نوین غافل ماند (نظری و نوابی نژاد، ۱۳۹۰).

اینترنت مجموعه ی پایان ناپذیری از پایگاه های داده است که اطلاعات مختلف و متنوع فردی و جمعی انسان ها را در خود جمع آورده است و هر روز نیز گسترش می یابد. دلایل زیر باعث شده اند که اینترنت به عمومی ترین شبکه برای حل مسایل اجتماعی و فرهنگی تبدیل شود:

۱. سهولت گفتگو و تبادل اطلاعات با دیگران از طریق چت که اگر در مباحث آموزنده و علمی به کار گرفته شود، به بالا رفتن فرهنگ افراد و جامعه کمک می کند.

۲. سرعت تبادل اطلاعات و ناشناخته ماندن مبادله کنندگان در صورت تمایل و قلت هزینه های تبادل اطلاعات.

۳. امکانات قابل توجهی که اینترنت به عنوان یک پایگاه می تواند در اختیار افراد جامعه قرار دهد؛ مانند دستیابی به اطلاعات در خصوص هر نوع موضوعی، ارسال و دریافت نامه های الکترونیکی، خرید هرگونه لوازم از طریق سفارش الکترونیکی که از اتلاف وقت جلوگیری می کند، انجام مبادلات بانکی، عضویت در شبکه های مجازی و... (اکبری، ۱۳۹۰).

گسترش فضاهای مجازی مانند سایر انواع دیگر تحولات و پیشرفت ها، پیامدها و آثار مثبت و منفی گوناگونی را در جامعه و زندگی کاربران این گونه فضاها ایجاد کرده است. مثبت ترین پیامد آن را می توان تسهیل و تسریع ارتباطات و تبادل اطلاعات

دانست. منفی ترین پیامد آن را می توان به خطر افتادن حریم خصوصی افراد، منزوی شدن آن‌ها و از هم پاشیدگی بنیان خانواده معرفی نمود. اصلی ترین علتی که می توان برای بروز این پیامدهای منفی بیان داشت، این است که در فضای مجازی افراد نمی توانند به شناخت صحیح و کافی از هم دست یابند (ابراهیم پور، ۱۳۸۹). از آثار مثبت اینترنت به روز کردن اطلاعات، استفاده از مطالب علمی و دسترسی به فناوری های روز است، اما به موازات آن گرایش نوجوانان و جوانان به چت روم ها، عشق های مجازی، کلاهبرداری و سو استفاده از دختران و پسران با ارایه ی شخصیت های دروغین، ازدواج های اینترنتی، سرقت اطلاعات و اخاذی را موجب شده است. افراد همیشه به دنبال راه های کوتاه و سریع برای رفع نیازهای خود هستند و به درست بودن راهکار چندان توجهی ندارند. به همین علت وقتی اغلب افراد در اینترنت، جواب سؤالات خود را در کمترین زمان ممکن به دست می آورند، به صورت ناخودآگاه و حتی افراطی به استفاده از این ابزار ارتباطی روی می آورند. (اکبری، ۱۳۹۰).

تعامل در فضای سایبر، تأثیر دوگانه ای بر ابعاد هویت دینی دانشجویان دارد به؛ طوریکه با افزایش دسترس و بهره مندی از مجاری نوین ارتباطی و اطلاعاتی نظیر اینترنت و افزایش سابقه و نوع مصرف (داشتن وبلاگ، عضویت در سایت، ها چت کردن، دوست یابی مجازی، سایت های سرگرمی، دریافت اخبار علمی، فرهنگی، سیاسی و اجتماعی، عضویت در اجتماعات مجازی، نشر افکار و عقاید، ارتباط با سایر ملل) به دلیل تلطیف افق ذهنی و بینشی، و ارتقا و بسط جهت گیری های شناختی، عاطفی و عملی، از یکسو، از شدت و غلظت ابعاد پیامدی و تجربی کاسته می شود و از سوی دیگر، هویت دینی دانشجویان در بعد شناختی بسط و تقویت می یابد (احمدپور و قادرزاده، ۱۳۸۹).

از یک طرف اینترنت به دلیل ایجاد روابط دوستانه و عاشقانه با سرعت نور، در زمینه های غیر اخلاقی بسیار مورد توجه است. اغلب گسترش روابط غیر اخلاقی مجازی در عرصه اینترنت، در جهت روابط واقعی صورت می گیرد. واضح است که شبکه اینترنت مجال مناسبی برای رشد و توسعه انواع مختلف رفتارهای غیر اخلاقی است. این پدیده یک فضای مجازی برای فعالیت های غیر اخلاقی می آفریند. اینترنت همچنین موجب سهولت خیانت در روابط زناشویی و روابط نامشروع می شود (ستارزاده، ۱۳۸۶). پناه بردن به دنیای فانتزی و خیالی اینترنت برای فرار از احساسات ناخوشایند یا موقعیتهای استرس زا است. این گرایش به استفاده بیش از حد از اینترنت برای رهایی از موقعیتهای و شرایط استرس زا، در عین حال، به ایجاد عوارضی مانند کاهش بهزیستی روانی- اجتماعی، افسردگی، کاهش عزت نفس و تنهایی، می انجامد؛ بنابراین استفاده مسأله ساز از تکنولوژی سایبر، یکی از عوامل خطرزای عمده برای سلامت خلقی نوجوانان است. افراط در استفاده از اینترنت، احتمال بروز افسردگی در نوجوانان را از طریق جایگزینی استفاده از اینترنت به جای روابط واقعی با دبیران، فقدان دستیابی به رضایت ب ندمت در نتیجه استفاده از اینترنت، بازتولید یا افزایش آسیبهای روانی- اجتماعی و در نتیجه، استفاده افراطی از اینترنت و افزایش استرس ناشی از آن را افزایش می دهد. هر چه میزان حضور افراد در شبکه های اجتماعی بیشتر باشد به همان اندازه گرایش به سبک زندگی مدرن نیز بیشتر می شود همچنین تفاوت معناداری در سبک زندگی سنتی افراد عضو شبکه های اجتماعی و متقاضی طلاق نسبت به افراد غیر عضو وجود دارد و علاوه بر آن رابطه معناداری بین تقاضای طلاق و عضویت یکی از زوجین متقاضی طلاق در شبکه های اجتماعی وجود دارد (کسرائی پور، ۱۳۸۴).

نتیجه گیری:

فناوری اطلاعات با سرعت شگفت انگیزی تمامی ارکان حیات بشری از جمله مقوله ی نظم و امنیت و آرامش عمومی را دستخوش تحولات و دگرگونی های اساسی نموده است. صیادان اینترنتی افرادی آگاه و آشنا با فناوری های نوین هستند که با

هنرمندی تمام خود را افرادی موجه معرفی می‌کنند و چون در فضای مجازی امکان شناسایی آن‌ها وجود ندارد، از کاربران ساده و ناآشنا به این محیط سو استفاده می‌نمایند. موارد سو استفاده ی این افراد در فضاهای مجازی علاوه بر سو استفاده های جنسی و مالی به موضوعاتی همچون همسریابی، دوست یابی، سرمایه گذاری های اقتصادی با در آمد کلان و زود بازده، تحصیل در دانشگاه های معتبر خارج از کشور و مسافرت به دیگر کشورها مرتبط می شود. حتی در بسیاری از وبلاگ ها و رسانه های اجتماعی مجازی، مقولات خطرناکی مانند سست نشان دادن بنیان خانواده، معمولی نشان دادن رخدادهایی مثل سردی روابط زن و شوهر، طلاق، همجنس گرایی و... به چشم می خورد. محتوای این گونه وبلاگ ها به طور معمول مشابه است و همه ی آن‌ها به ترویج دین زدایی و باورهای فمینیستی می پردازند و خصلت های جوان مسلمان را هدف قرار می دهند. این گونه وبلاگ ها و موضوعات مطرح شده در آن‌ها به سرعت مورد استقبال جوانان قرار می گیرند. بنابر مطالعه دیدگاه صاحب نظران مختلف در رابطه با فواید مثبت و منفی سایبری در زندگی اجتماعی می توان به این نتیجه رسید که راه مقابله با آسیب های ناشی از شبکه های اجتماعی و ممانعت از شکل گیری تضاد الگوها و ارزش های سنتی و مدرن در خانواده آن است که خود به شناخت دقیق الگوها و ارزش های مهم موجود بپردازند و نحوه درست استفاده کردن از شبکه های اجتماعی را به فرزندان و جوانان خود بیاموزند و با توجه به نفوذ قابل توجه نهاد خانواده در انتقال هنجارها و ارزش ها و با استفاده از سبک انتقالی درونی سازی، متقاعد کردن و به صورت ملایم، چنین سبکی را در انتقال الگوهای مورد نظرشان مد نظر داشته باشند. بنابراین والدین می توانند نقش مهمی در جلوگیری از تهدیدات سایبری و ایجاد جهان آنلاینی مهربان تر یا آنچه که به اصطلاح مهربانی سایبری خوانده می شود، ایفا نمایند.

به منظور پیشگیری و کاهش آسیب های نوپدید در اینترنت و شبکه های اجتماعی مجازی راهکارهایی مطرح شده اند که در صورت اجرای به موقع و مناسب می توانند ثمر بخش واقع شوند:

- ۱ - برگزاری جلسات آموزشی از سوی مصادر امور فرهنگی در شهرو شهرستان ها به منظور آشنا نمودن و اطلاع رسانی به والدین در مورد فناوری های جدید به ویژه اینترنت و شبکه های اجتماعی مجازی.
- ۲ - برگزاری کلاس های آموزشی در مدارس جهت آگاهی دادن به نوجوانان و جوانان در مورد مزایا و معایب فناوری های جدید و نحوه ی استفاده ی صحیح از آن‌ها.
- ۳ - وضع قوانین سختگیرانه تر جهت برخورد با مجرمان جرایم اینترنتی و اجرایی نمودن این قوانین.
- ۴ - آگاهی و هوشیاری بیشتر پلیس سایبری در مورد انواع جدید جرایم رایانه ای و اقدام در جهت نا کارآمد کردن دسیسه های دشمنان در این زمینه.
- ۵ - پخش آگهی های آموزنده از سوی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی در رادیو و تلویزیون در جهت افزایش آگاهی خانواده‌ها در خصوص خطرات ناشی از اینترنت.
- ۶ - گذراندن اوقات بیشتری با فرزندان در فضای بیرون از خانه به طوری که فرزندان از نظر عاطفی، احساس خلا نکنند و جهت جبران این کمبود به فضای مجازی پناه نبرند.
- ۷- پخش برنامه‌های کوتاه آموزشی درباره ی مزایا و معایب اینترنت از زبان ورزشکاران و هنرمندان محبوبی که عموماً جوانان آن‌ها را الگوی خود قرار می دهند.
- ۸- طراحی بازی های رایانه ای به گونه ای که در آن‌ها انواع خطرات موجود در فضای مجازی و راهکارهایی جهت آشنایی و مقابله با آن‌ها تعبیه شده است.
- ۹- طراحی و تدوین بخشی در کتاب های درسی در ارتباط با آشنایی دانش آموزان با فناوری های جدید، اینترنت و خطرات بالقوه ی آن‌ها.

۱۰ - ساخت و پخش فیلم ها و سریال هایی با موضوع اینترنت و مزایا و معایب آن.

منابع

۱. ابراهیم پور، سمیره، (۱۳۸۹)، آسیب های نوپدید؛ شبکه های اجتماعی مجازی در کمین خانواده ی ایرانی، مجله الکترونیکی نما، چاپ ششم، 27-40
۲. احمدپور، مریم، قادرزاده، امید، (۱۳۸۹)، تعامل در فضای سایبر و تأثیر آن بر هویت دینی جوانان، دوفصلنامه علمی - تخصصی پژوهش، جوانان، فرهنگ و جامعه، شماره پنجم، 75-99
۳. اکبری، ابوالقاسم، اکبری، مینا، (۱۳۹۰)، آسیب شناسی اجتماعی، تهران: انتشارات رشد و توسعه
۴. اسدالهی، محسن، (۱۳۸۶)، بررسی میزان تاثیرگذاری تکنولوژی آموزشی در بهبود پیشرفت تحصیلی و و روز آمد نمودن روش های تدریس. سومین کنفرانس علوم انسانی و علوم تربیتی آلمان.
۵. ثنائی، باقر (۱۳۷۹)، آسیب شناسی خانواده، نشریه پژوهشی تربیتی، سال اول، شماره 3، 80-112
۶. جان پرور، محسن، حیدری، طهمورث، (۱۳۹۱)، آسیب شناسی فضای سایبر بر امنیت اجتماعی، فصلنامه نظم و امنیت انتظامی، شماره سوم، سال چهارم
۷. حسین پور، جعفر، (۱۳۸۹)، بررسی رابطه میزان مصرف و رسانه ها و میزان سرمایه اجتماعی شهروندان تهران
۸. دستجردی، کامران، میرمحمدی، زهرا، (۱۳۹۲)، فضای سایبری و تعاریف جدید در جغرافیای سیاسی، فصلنامه علمی - پژوهشی و بین المللی انجمن جغرافیای ایران، سال دوازدهم، شماره ۴۰
۹. ستارزاده، داوود، (۱۳۸۶)، بررسی عوامل اجتماعی بر اعتیاد جوانان به اینترنت و پیامدهای آن، فصلنامه تخصصی علوم اجتماعی، شماره ۴، ۱۴-۲۷
۱۰. سجادی، آزاده، (۱۳۸۷)، بررسی و ارزیابی تأثیر عملکرد خانواده بر پیشرفت تحصیلی دانش آموزان پایه دوم متوسطه. پایان نامه ارشد دانشگاه باهنر کرمان.
۱۱. شیرافکن، امیرحسین، (۱۳۸۷)، بررسی رابطه میان کیفیت زندگی و استفاده دانش آموزان از اینترنت. سومین همایش ملی علوم انسانی دانشگاه آزاد بجنورد
۱۲. کسرای پور، هانیه، (۱۳۸۴)، فضای مجازی و اثر آسیب آن در خانواده ها، مجله انجمن جامعه شناسی ایران، دوره ششم، شماره ۲، ۲۵-۴۰
۱۳. کشتی آرای، نرگس، اکبریان، اکرم، (۱۳۹۰)، عصر مجازی و چالش های پیش رو، فصلنامه پژوهش اجتماعی، سال سوم، شماره
۱۴. گیدنز، آنتونی، (۱۳۷۸)، جامعه شناسی؛ ترجمه صبوری: تهران، نشر نی
۱۵. مک کوایل، دنیس، (۱۳۸۳)، مخاطب شناسی، ترجمه مهدی منتظر قائم، تهران: مرکز مطالعات و تحقیقات رسانه ها
۱۶. معین، محمد، (۱۳۸۰)، فرهنگ فارسی، تهران: انتشارات امیرکبیر
۱۷. نظری، علی محمد، نوایی نژاد، شکوه، (۱۳۸۴)، بررسی تأثیر برنامه بهبود ارتباط بر رضایت زناشویی زوجین هردو شاغل، مجله تازه ها و پژوهش های مشاوره، شماره ۱۳، ۱۴-۲۰